

PAPER DETAILS

TITLE: Türkmen Tarih Yaziciliginda "Ilhak" Konusu

AUTHORS: Tahir ASIROV

PAGES: 324-338

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/610606>

Türkmen Tarih Yazıcılığında “İlhak” Konusu *The Subject of Annexion in Turkmen Historiography*

Dr. Öğr. Üyesi Tahir AŞİROV*

Özet

Türkmen tarih yazıcılığında “ilhak” konusu, Türkmenistan’ın Rusya’ya katılması şeklinde anlaşılmaktadır. Bu konu, Rusya İmparatorluğu’nun Türkmen topraklarını işgalinin kavramsal (işgal – ilhak) ifadesi bağlamında ortaya çıkmıştır. Sovyetler Birliği döneminde Türkmen tarihi üzerine kaleme alınan yazılar, belge ve bilgi bakımından önemli çalışmalardır. Bununla birlikte bu dönemin kendine özgü bir bakış açısının olduğu ise ayrı bir gerçektir. Rusya İmparatorluğu’nun Türkmen topraklarını işgal etmesiyle ilgili yazıların, Sovyetler Birliği döneminde Türkmen tarihi ilminde ayrı bir yeri vardır. Bu konu, Türkmen tarih yazıcılığında “ilhak” kavramı bağlamında çalışılmıştır. Bu süreçte Göktepe ve diğer milli olayları yadsıyan, “Ebedî Kardeşlik” adlı bir kitap 1983 yılında kaleme alınmış ve “Türkmenistan’ın Rusya’ya gönüllü olarak girmesinin 100. yıldönümüne” ithaf edilmiştir. Bundan sonra bu konu üzerinde tartışmalar ve değerlendirmeler yapılmıştır. Bu bağlamda 1992 yılında “Patışa Orsyetinin Türkmenistanı Basıp Almaklığı: Sebepleri ve Neticeleri” (Çarlık Rusya’sının Türkmenistan’ı işgal etmesi: Sebepleri ve Neticeleri) adı altında ilmi toplantı yapılmıştır. Türkmen tarihi yazıcılığında, Rusya İmparatorluğu’nun işgali ile başlayan sürecin ayrı bir düzlemde değerlendirildiğini görmek mümkündür. Türkmenler, Rusya İmparatorluğu’nun Türkmen topraklarına ayak basmasını, 1930 öncesinde işgal anlamına gelen “basıp alma” olarak ifade ederken, sonrasında ise bu konuda kaleme alınan yazılarda “katılma” ve “gönüllü olarak girme” şeklinde yer almıştır. Bu durumun, bir düşünce değişiminin tezahürü olmayıp, tam aksine ideolojik bağlamda bir tarih okumanın sonucu olduğu görülebilir.

Anahtar kelimeler: Türkmen, tarih yazıcılığı, işgal, ilhak, gönüllü katılma.

*Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, tahirashirov@gmail.com

Abstract

In Turkmen historiography the “annexion” subject is defined as the joining of Turkmenistan to Russia. This subject came into existence as a part of conceptual expression (joining – annexion) of the annexion of Russian Empire to the Turkmen lands. During the times of the Soviet Union, the writings written on the history of Turkmen are important works in terms of documents and information. With this, it is a known fact that this period has a different point of view. It is seen that the occupation of the Russian empire to the Turkmen land has an important spot in the historiography of the Soviet Union. During the times of the Soviet Union, in Turkmen historiography, The Notion of annexion has been stated in the Works of the historians. As a result of this process, a book named “Eternal Brotherhood” dedicated to 100th anniversary of Turkmenistan’s voluntary entry into Russia, which denies Göktepe and other national events, was written in 1983. Thereupon, the debates and evaluations about the subject have an important place in Turkmen history. In this context, in the year 1992, scholarly meetings were held under the name of “Patisha Orsyeti’s Occupation of Turkmenistan: Causes and Consequences”. As can be seen from all these, it is possible to see that the process which started with the occupation of Russian Empire is evaluated separately in Turkmen historiography. While Turkmens express russian empire’s occupation as invasion before 1930, after that date, in the articles written on this subject, it was expressed as “joining” and “voluntarily entering”. It can be seen that this is not a manifestation of a change of thought, but rather a result of reading a history in the ideological context.

Keywords: Turkmen, historiography, joining, annexion, voluntary participation.

Sovyetler Birliği döneminde Türkmen tarih yazıcılığında “ilhak” konusu, Türkmenistan’ın Rusya’ya katılması olarak anlaşılmaktadır. Bu konu, Rusya İmparatorluğu’nun Türkmen topraklarını işgalinin kavramsal (işgal – ilhak) ifadesi bağlamında ortaya çıkmıştır. Bu kavram kontekstinde, Türkmenistan’da tarih alanında yazıların yazıldığı, tartışıldığı ve değerlendirildiği görülmektedir. Rusya İmparatorluğu’nun Türkmen topraklarının işgalini, katılma veya ilhak kavramıyla ifade etmesi süreci, Türkmen tarih yazıcılığında önemli konulardan biridir. Ayrıca bu konunun, Türkmen tarih anlayışı ve bilinci bağlamında ortaya çıkan bir mevzu olduğu söylenebilir. Türkmenistan’ın Rusya İmparatorluğu’na katılması ilk olarak “prisoyedineniye” kavramıyla ifade edilmektedir. Rusça prisoyedineniye kavramı, A. Aliyev ile K. Böriyev tarafından hazırlanan ve 1929 yılında yayınlanan “Rusça – Türkmençe Sözlük” (Russko - Turkmenskiy Slovar) adlı eserde, “goşma, biriktirme” şeklinde açıklanmaktadır (Aliyev - Böriyev 1929: 303). 1968 yılında “Kratkiy Russko- Turkmenskiy Slovar” (Kısaca Rusça – Türkmençe Sözlük) adı altında hazırlanan lügatte “prisoyedineniye” kelimesi, “1. Goşma, 2. Biriktirme, birleşme, goşulma” şeklinde beyan edilmektedir. (Kratkiy Russko- Turkmenskiy Slovar 1968). Ancak 1962 yılında “Türkmen Dili-

nin Sözlüğü” adıyla hazırlanan sözlükte ise “birikmek”, “goşulmak, garişmak, birleşmek” şeklinde tarif edilmekte ve açıklama olarak “Türkmenistan’ın Rusya’ya birikmesinin aşağıdaki gibi olumlu taraflarını da ifade etmeden geçmek olmaz” ifadesine yer verilmektedir (Türkmen Diliniň Sözlügi 1962: 639). Bununla birlikte Türkmenistan’ın Rusya’ya katılmasını ifade eden “vhojdeniya” (giriş) veya “dobrovol vhojdeniya” (gönüllü giriş) kavramları da bulunmaktadır.

I. Katılma İle İlgili Yapılan Çalışmalar

Sovyetler Birliği döneminde Türkmen Tarihi üzerine kaleme alınan yazılar, belge ve bilgi bakımından önemli çalışmalardır. Ayrıca bu dönemin kendine özgü bir bakış açısının olduğu ise ayrı bir gerçektir. Bununla birlikte Sovyetler Birliği zamanında Türkmenistan’daki ilmi araştırmalarda da bir dönüm noktasının yaşandığını ifade etmek mümkündür. Bu dönemde, konular Ekim İhtilali bağlamında ele alınmakta ve “Ekim İhtilalinden önceki dönem” veya “Ekim İhtilalinden sonraki dönem” şeklinde ikiye ayrılmaktadır (Aşirov 2017: 304-305). Bu ayrım Türkmen tarihinde önemli bir konuyu veya anlayışı da yansıtmaktadır. Bu da, Rusya İmparatorluğu döneminde gerçekleşen eylemleri, Komünist rejimi olan Sovyetler Birliği ideolojisini kabul etmediği anlamına gelmektedir. Nitekim Rusya İmparatorluğu’nun yaptığı faaliyetler onaylanmamış ve eleştirilmiştir (Karpov 2015). Bu bakış açısı, “Sovyetler Birliği Komünist Partisi (Bolşevik) Tarihi - Kısa Ders” (1938)¹ adlı eserde de “Çarlık Rusya’sı, uluslar hapishanesiydi” şeklinde yer almaktadır (1938: 6).

Aynı şekilde Sovyetler Birliği içinde yer alan cumhuriyetler de kendi tarihlerini, “Sovyetler Birliği Komünist Partisi (Bolşevik) Tarihi” adlı eser bağlamında kalem aldıkları görülecektir. Türkmenistan’da “İstoriya Turkmenskoy SSR” (Türkmenistan SSR’nin Tarihi) adıyla eser, bu yöntem ve içerik bağlamında ele alınmıştır (1957). Buna bağlı olarak Sovyetler Birliği döneminde Türkmenistan’da tarih metodolojisinin “Marksistik - Leninçilik teori” olduğu bilinmektedir. Marksistik- Leninçilik teorisinin ise “diyalektik materyalizm” olduğu ifade edilmektedir. Aynı şekilde “bilme yöntemi diyalektik”, “teorisi ise materyalisttir” (İstoriya Turkmenskoy SSR 1938: 99-100). Kısacası Sovyetler Birliği döneminde, Türkmenistan’da tarih yazıcılığı, maddeci görüşü benimsemiştir.

¹ “Kratkogo kursa istorii VKP (b)” (Kratkogo kursa istorii Vsesoyuznoy kommunističeskoy partii (bolşevikov). S 1938 po 1953 god. “Kratkiy kurs” izdavalıya 301 raz v količestve 42816 tıs. eksemplıarov na 67 yazıkah. Bu eser 1938 – 1953 yılları arasında yılından 301 defa, 67 dilde 42.861 nüsha yayımlandı.

Sovyet Türkmenistanı'nda tarih yazımı, maddeci tarih anlayışı bağlamında ele alınmıştır. Nitekim "Türkmenistan SSR'nin tarihi– Türkmenistan'ın ve Türkmen halkının tarihi hakkındaki toplanarak oluşturulan bu ilk eser– Türkmenistan tarihçilerinin, Moskova ve Leningrad âlimlerinin hem de bizim yurdumuzun diğer ilim merkezlerindeki âlimlerin uzun yıllar boyu emeğinin sonucudur" diye nitelendirilen "Türkmenistan SSR'nin Tarihi" adlı eserin girişinde "Yazarlar toplumu, Türkmenlerin ve onların ata-babalarının asırlar içeren tarihini, Marksistik ilmin pozisyonlarından beyan etmeye kendi önünde vazife ederek koydu" şeklinde açıklama yapılmaktadır (1959: I/7).

Girişin diğer bir yerinde "Türkmenistan'ın ve Türkmen halkının tarihini öğrenmek işinde daha büyük kazanımlar, ilerici Marksistik - Leninçilik teoriiyi esas alan Sovyet tarihi ilmi tarafından elde edildi" (1959: I/11.) diyerek metodolojisini belirtmektedir. Sovyet Türkmenistan'ında "Marksistik - Leninçilik teoriiye" esasta kaleme alınan "Türkmenistan SSR'nin Tarihi" isimli eserin, Türkmen halkının tarih yazımında hem metot hem de içerik bağlamında belirleyici niteliği olmuştur.

Türkmenistan'ın Rusya'ya ilhakı üzerine yapılan çalışmaların bu içerik ve metot üzere kaleme alındığını söylemek mümkündür. Türkmen tarihinde, Türkmenistan'ın Rusya'ya ilhakı konusu, arşiv belgeleriyle temellendirilmeye daha önce başlanmıştır. Nitekim 1946 yılında bu yönde "Rossiya i Turkmeniya v XIX v. K vhojdeniyu Turkmenii v sostav Rossii" (XIX. yüzyılda Rusya ve Türkmenistan. Türkmenistan'ın Rusya'nın birleşimine girişi) adıyla bir eser, arşiv belgeleri temelinde yayınlanmıştır (1946). Bu, somut bir başlangıcın ilk adımları olarak düşünülebilir.

Sovyetler Birliği döneminde Türkmen Tarihi, "do prisoyedineniya k Rossii" (Rusya'ya katılmadan önce) ifadeleriyle, Rusya İmparatorluğu'nun işgali yeni bir dönem olarak okunmaya çalışılmıştır. Bu konuda 1956 yılında yayınlanan Ras-yakov'un "Kratkiy oçerk istorii Turkmenistana" (Türkmenistan tarihinin kısa bir denemesi) adlı eseri bunun örneğidir (Rosyakov, 1956). Ayrıca bunun, Türkmenistan'ın "ot prisoyedineniya k Rossii do Velikoy Oktyabrskoy sotsialistiçeskoy revolyutsii" (Rusya'ya katılmasından Büyük Ekim Sosyalist Devrimine kadar) gibi ifadelerle zihinlere kazınmaya çalışılmış olduğu görülebilir (Karriyev – Rosyakov 1956.).

Aynı zamanda Türkmen Rus halklarının dostluğunun erken bir döneme dayandığı yönde de eserler hazırlanmıştır (Garriyev 1950). 1956 yılında A. Garriyev tarafından "Türkmenistan'ın Rusya'ya birikmeği ve onun progresiv ehemmiyeti" isimli kitap ve 1960 yılında ise A. İlyasov'un gözetiminde "Prisoyedineniye Turkmenii k Rossii (Sbornik arhivnih dokumentov)" (Türkmenistan'ın Rus-

ya'ya katılması “arşiv belgelerinin koleksiyonu”) adıyla eser hazırlanmıştır (1960). Bu eserle, ulusal olaylar inkâr edilerek “Türkmenistan’ın Rusya’ya katılması” arşiv belgeleri ışığında ispatlanmaya çalışılmak istenmiştir. Buna ek olarak, 1963 yılında “Russko-turkmenskiye otnosheniya v XVIII-XIX vv” (XVIII-XIX yüzyıllarında Rus-Türkmen ilişkileri) adı altında ayrı bir eser yayımlanmıştır (1963).

Aynı şekilde 1972 yılında J. Devletov ile A. İlyasov tarafından “Türkmenistan’ın Rusya birleşmeği” (Türkmenistan’ın Rusya’ya katılması) adıyla kaleme alınan eser (Devletov - İlyasov 1972), Türkmenistan’ın Rusya’ya katılması konusunda ayrı bir sürecin başladığını göstermektedir. Bu süreçte Göktepe ve diğer millî olayları yadsıyan, “Ebedî Kardeşlik” adlı bir kitap 1983 yılında kaleme alınmış ve “Türkmenistan’ın Rusya’ya gönüllü olarak girmesinin 100. yıldönümüne” ithaf edilmiştir. Bundan sonra bu konu üzerinde tartışmalar ve değerlendirmeler yapılmıştır. Bu bağlamda 1992 yılında “Patışa Orsyetinin Türkmenistanı Basıp Almaklığı: Sebepleri ve Neticeleri” (Çarlık Rusya’sının Türkmenistan’ı işgal etmesi: Sebepleri ve Neticeleri) adı altında ilmî bir toplantı yapılmıştır. Sonuç olarak Sovyetler Birliği döneminde “dobrovolnogo uçastiya Turkmenistana v Rossii” (Türkmenistan’ın Rusya’ya gönüllü katılımı) görüşü kabul edilmiştir.

II. Katılma Üzerine Yapılan Tartışmalar

Türkmenistan’ın Rusya’ya katılması üzerine yapılan tartışmaların, Türkmen tarihinde ayrı bir yerinin olduğunu söylemek mümkündür. Türkmen tarih yazıcılığında “ilhak” konusu, Rusya İmparatorluğu’nun Türkmen topraklarını işgalinin kavramsal (işgal – ilhak) ifadesi bağlamında ortaya çıkmıştır. Bu çalışmaların ortaya çıkmasına, “Türkmenistan’ın Rusya’ya gönüllü olarak girmesinin 100. yıldönümüne” ithafen hazırlanan “Ebedî Kardeşlik” adlı kitabın neden olduğunu söylemek olanaklıdır (Bratstvo Naveki 1983). Kitabın yazarları, 1969-85 yıllarında Türkmenistan Komünist Partisi Merkez Komitesinin Birinci Sekreteri olan Muhamednazar G. Gapurov (1922-1999), Türkmenistanlı Rus Tarihçi Aleksandr A. Roslyakov ve Türkmen tarihçi Mırat Annanepesov (1932-1913)’dur. Bunun üzerine yapılan tartışmanın ilkinin “Ebedî Kardeşlik” kitabının yazarları Annanepesov ile Roslyakov arasında olduğu izlenimini de vermektedir. Nitekim onun, 1989 yılında “Türkmenistan agitatorı” isimli dergide “Tarihî geçmişi dikeldip...” (Tarihî geçmişi kaldırıp...) adıyla yayınlanan demecinin ayrı bir yeri bulunmaktadır (Annanepesov 1989). Ayrıca Annanepesov “Prisoyedineniye Turkmenistana k Rossii: pravda istorii” (Türkmenistan’ın Rusya’ya katılması:

tarihin gerçeği) adıyla bir makale kaleme almıştır (Annanepesov 1989). Annanepesov'un makaleleri, bu konunun anlaşılması açısından değerlidir.

Annanepesov, bu demecinde ilk olarak "Ebedî Kardeşlik" adlı kitabındaki sav hakkında açıklama yapmasının gerekli olduğunu düşünmektedir. Bu konuda Annanepesov, Türkmenistan'ın Rusya'ya gönüllü olarak katıldığını kabul etmediğini ve bir yazar olarak iştirak etmek zorunda kaldığını, "Tarihi geçmişi dikeldip..." (Tarihi geçmişi kaldırıp...) adlı demecinde şöyle açıklamaktadır:

"Beni TKP MK'nin o zamanki birinci sekreteri M.G. Gapurov, TSSR IA'nin akademiği A. A. Roslyakov ile "Ebedî Kardeşlik (Türkmenistan'ın Rusya'ya gönüllü olarak girmesinin 100. yıldönümüne)" adlı kitabın yazarı olmaya mecbur ettiler" (Annanepesov 1989: 22).

Annanepesov "Tarihi geçmişi dikeldip..." adlı demecinde, Türkmenistan'ın Rusya'ya katılması konusunu, basıp alma, biriktirme ve gönüllü birikme düşüncelerini ifade eden kavram bağlamında tekrar ele alınmasının gerekliliğini şöyle savunmaktadır:

"1879-1885 yıllarında Türkmenistan, Rusya'nın birleşimine gönüllü girmedi, Türkmen halkı Çarlık tarafından boyun eğdirildi. Bundan dolayı Türkmenistan'ın, Rusya'nın birleşime gönüllü girdiği hakkındaki düşünceleri tarihe karşı düşünce olarak reddetmeli. Basıp alma, biriktirme ve gönüllü birikme diye ifade edilen düşünceleri kendi içine alan kavrama tekrar dönmeli" (Annanepesov 1989: 24).

Annanepesov "Türkmenistan'ın Rusya'ya katılması: tarihin gerçeği" adlı makalesinde "Bu düşünce, Orta Asya'da (Rusya) Çarlık istila siyasetini haklı göstermek, süslemek girişimiydi" (Annanepesov 1989) diyerek Türkmenistan'ın Rusya'ya katılma konusundaki düşüncelerini özetlemektedir.

Annanepesov'un makalelerindeki konuyla ilgili görüşlerini irdeleyen de yine "Ebedî Kardeşlik" kitabının yazarlarından Roslyakov'dur. Roslyakov, "Türkmenistan'ın Rusya'ya birleşmeginin hasiyeti hakkında" (Türkmenistan'ın Rusya'ya katılmasının karakteri hakkında) adıyla eleştirel bir makale kaleme almıştır (Roslyakov 2017). Roslyakov, Annanepesov'un "Tarihi geçmişi dikeldip..." (Tarihi geçmişi kaldırıp...) adlı demecinde yer alan ifadelerini, üç temel üzerinde özetleyerek şöyle eleştirmiştir:

"1) Bu broşürde bahsi geçen SSCB İlimler Akademisi'nin Tarih Enstitüsü'nde gerçekleşen toplantıya katılmadım. Bu konuda hiçbir sonuca varmıyorum. Gerçekten de orada bu konu hakkında görüştüm, ancak bu broşürün üzerinde birlikte çalışmaya başlamadan önce olmuştum.

2) M. G. Gapurov'un Türkmenistan Komünist Partisi MK genel kurulundaki Türkmenistan'ın Rusya'ya gönüllü olarak girdikleri hakkındaki tezler ile hitap

etmesinden önce broşürün el yazması çoktan hazırды. Bu sebeple broşürün yazarlarının biri olan M. Annanepesov için bu tezin beklenmedik bir şey olması gerçekçi değildir.

3) Eğer M. Annanepesov, ortak yazarlarla birlikte broşür üzerinde çalıştığında dürüst davranmamış ise, o zaman bunu onun insafına bırakıyoruz” (Roslyakov 2017: 36).

Aynı şekilde bu dönemde Türkmenistan’ın Rusya’ya katılması konusu üzerine kaleme alınan yazılar, önemli tartışmaları içeren metinlerdir. Bunların Türkmen tarih yazıcılığının ve bilincinin ihyasına yönelik ele alınan yazılar olduğu söylenebilir. Nitekim A. Recepov “Tarihi hakikat doğru beyan edilmelidir” isimli makalesinde, katılma ile ilgili konunun geldiği sonucu şöyle açıklamaktadır:

“Bu sebepten, ben tarih bilimlerinin kandidatı, doçent Aman Ilyasov’un “Türkmenistan kommunisti” dergisinin 8. sayısında (1989 y.) yayınlanan “Meyletin girdi mi ya da biriktirildi mi?” (Gönüllü girdi mi veya katıldı mı?) isimli ilmî makalesini (Ilyasov 1989), bizim tarihimizi doğru beyan etme yolunda, Cumhuriyet [dönemin]in tarih ilminde yapılan temel yanlışlıkları düzeltme yolunda atılmış ilk adımların biri kabul ediyorum” (Recepov 60).

Recepov, Türkmenistan’ın Rusya’ya katılma konusu üzerine yapılan çalışmaları, Türkmen tarihinin, özellikle de XIX –XX. yüzyılların tarihinin doğru yazılmasında ve dönemde ideoloji bağlamında evrilen tarihi düzeltme yolunda atılmış ilk adımlar olarak görmektedir. Gerçekten o çalışmaların, bu dönemde atılmış ilk adım olduğu söylenebilir. Çünkü Berlin duvarının yıkılmasına iki aydan fazla bir süre olduğunu ve Sovyetler Birliğinin henüz dağılmadığını düşündüğümüzde, konuya yaklaşımı doğal olarak anlaşılacaktır. Bir de onun, 1960 yılında “Türkmenistan’ın Rusya’ya katılması” (arşiv belgelerinin koleksiyonu) ve 1963 yılında “XVIII-XIX yüzyıllarında Rus-Türkmen ilişkileri” adlı eserleri yayına hazırlayan ve 1972 yılında “Türkmenistan’ın Rusya birleşmeği” (Türkmenistan’ın Rusya’ya katılması) adıyla yayınlanan eserin yazarlarından da biri olması ayrı bir gerçektir (Devletov - Ilyasov 1972).

Ilyasov’un Ağustos 1989 yılında “Meyletin girdi mi ya da biriktirildi mi?” adıyla “Türkmenistan Kommunisti” dergisinde yayınladığı makale, bu yönde atılan ilk adım olarak görülebilir (Ilyasov 1989: 44-50). Diğer taraftan bu, Türkmenistan’ın Rusya’ya katılma konusunun tarihini değişik bir minvalde ele almaktadır. Yazar, ilk olarak Türkmen Tarihi çalışmalarında yer aldığını belirtmekle makalesine başlamaktadır. Bu konunun ortaya atılma nedenini, 1930’lu yılların tarih ilminin Sovyet Tarihi olarak ilerlemesi şeklinde olduğunu belirtmektedir. Bu yönde 1959 yılında Taşkent’te gerçekleşen ilmî toplantının yapıldığını ve

sonuç bildirisinde genel olarak “katılma”² ile ilgili görüşün benimsendiğini ifade etmektedir (Ilyasov 1989: 44). Bundan sonra Ilyasov, Rusya İmparatorluğu’nun Türkmen topraklarını işgal süreci ile ilgili tarihî vakaları incelemekte ve sonuç olarak bu konuda ilmî bir toplantının yapılmasının gerekli olduğunu belirtmektedir (Ilyasov 1989: 50).

Aralık 1989 yılında A. Recepov “Tarihi hakikat doğru beyan edilmelidir” isimli makalesinde, Aman Ilyasov’un “Meyletin girdi mi ya da biriktirildi mi?” yazısında (Ilyasov 1989: 50), “basıp aldı” kelimesi değil de, hala “biriktirildi” kelimesini kullanmasını şöyle açıklığa kavuşturmaktadır:

“Yazar ikna edici tarihi gerçekler ve delil getirmeler esasında Çarlık Rusya’nın XIX. yüzyılın ikinci yarısında Orta Asya’da, özellikle de Türkmenistan’da çetin basıp alıcılık (işgal) siyasetinin değişik usuller ile devamlı gerçekleştirdiğini belirtiyor... Bu esasta ise, o Türkmen toprağının Çarlık Rusya’sı tarafından diren basılıp alındığını ispat ediyor. Ancak buna rağmen neden yazar “basıp alındı” demenin yerine, her ne de olsa “biriktirildi” kavramını kullanıyor. Benim düşünceme göre, yukarıda da söz konusu olan konkret/gerçek vaka hakkında söz açıldığında “biriktirme” kavramı tam ifade edemiyor. Sebebi, “biriktirme” gö-nüllü de olabilir” (Recepov 60-61).

1990 yılına gelindiğinde Amanberdi Recepov, “Tarihi hakikat doğru beyan edilse yağşı” (Tarihi hakikat doğru beyan edilse iyi) isimli makalesinin kaleme almaktadır (Recepov 1990). Yazar bu makalede Türkmenistan’ın Rusya’ya katılma konusu olmak üzere Türkmen tarihinin gerçek belgelere ve kaynaklara dayanılarak objektif bakış açısıyla değerlendirmenin gerekliliğinden bahsetmektedir. Bu, Sovyetler Birliği zamanından bağımsızlık dönemine geçiş sürecindeki tartışılan konulardan ve durumlardan biridir.

III. Katılma Üzerine Yapılan Değerlendirmeler

Rusya İmparatorluğu’nun Türkmenistan’ı işgal konusunda, 1992 yılında “Patışa Orsyetinin Türkmenistanı Basıp Almaklığı: Sebableri ve Neticeleri” (Çarlık Rusya’sının Türkmenistan’ı İşgal Etmesi: Sebepleri ve Neticeler) adı altında ilmi toplantının yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu toplantının ürünü olarak “Patışa Orsyetinin Türkmenistanı Basıp Almaklığı: Sebableri ve Neticeleri” (Çarlık Rusya’sının Türkmenistan’ı işgal etmesi: Sebepleri ve Neticeler) isimli ilmi toplantının kısa bildirilerinin yer aldığı bir eser yayınlanmıştır (1992). Bu kitapta, Türkmenistan’ın Rusya’ya katılmasının tarihi yazıcılığı ile ilgili bildiriler (Amantiyev,

² Obyedinennaya nauçnaya sessiya, posvyatşennaya progressivnomu znaçeniyu prisoyedineniya Sredney Azii k Rossii. Taşkent. 1959.

1992) olduğu gibi “Turkmenistan - koloniya Rossiyskoy imperii” (Türkmenistan – Rusya İmparatorluğu’nun kolonisi) gibi yazılar da görmek mümkündür (Sahatmuradov 1992).

Türkmenistan’ın Rusya’ya katılması konusunun ele alınışı ve çözümleri üzerine “Türkmen ilimizin Çarlık Rusya tarafından boyun eğdirildiğine 110 yıl yakın zaman oluyor” diyerek yazıya başlayan Ç. Yazlıyev, “Patışa Orsyetinin Türkmenistanı basıp almaklığı: meselanin goyluşı ve çözlüşü” (Çarlık Rusya’nın Türkmenistan’ı basıp alması: konunun ele alınışı ve çözülüşü) isimli bildirisinde, bu dönemi beş bölüme ayırmanın mümkün olduğunu şöyle beyan etmektedir:

“Çarlık Rusya tarafından Türkmenistan’ın işgal edilişinin edebiyatta beyan ediliş tarihini, 5 döneme ayırmak mümkün. Onlar: XIX. asrın ikinci yarısı – XX. asrın 30. yıllarının ortalarına kadar olan devir; üstümüzdeki [XX] asrın 30. yılların ortaları – 50. yılların sonu; 60-80. yıllar ortaları; 80. yılların ikinci yarısı – 90. yıllar ve şimdiki devirdir” (Yazlıyev 1992: 8).

Yazlıyev, “Patışa Orsyetinin Türkmenistanı basıp almaklığı: meselanin goyluşı ve çözlüşü” adlı makalesinde, bu beş devrin ilmi esaslarını açıklamaktadır. İlk dönemde kitaplar da “basıp alma” (işgal) dönemi olarak geçtiğini belirtmektedir. Bu konuda, M.A. Terentyev “İstoriya zavoyevaniya Sredney Azii” (Orta Asya’nın istila tarihi), N. İ. Grodekov’un “Voyna v Turkmenii” (Türkmenistan’da savaş) ve diğer çalışmalar, ayrıntılı bilgi verildiğini ve ispat ettiğini ifade etmektedir (Yazlıyev 1992: 8).

İkinci döneme gelindiğinde ise, 1930 ve 50 yıllarını içine almaktadır. Zaten 1930 yılı Sovyetler Birliği tarihinde baskının, reperessiyanın başladığı dönem olarak görülmektedir. Bu dönemi, değişik yaklaşımların ifade edilmesi, milliyetçilik ile suçlandığı devir olarak belirtmekte ve buna bağlı olarak açıklama verilmeden geçildiği bir zaman dilimi olarak beyan etmektedir.

Üçüncü dönemde, 1959 yılında Taşkent’te gerçekleşen ilmi toplantının yapıldığını ve sonuç bildirisinde genel olarak “biriktirme” (katılma) ile ilgili görüşün benimsendiğini ifade etmektedir. Bu dönemde Türkmenistan’ın Rusya’ya katılmasının bir taraflı ve olumlu yönlerini ele aldıklarını ve bunun da 1980 yılına kadar devam ettiğini açıklamaktadır (Yazlıyev 1992: 9).

Dördüncü devir, Türkmen tarih anlayışının ideolojik bağlamda ele alındığını gösteren bir zaman dilimi olarak görülebilir. Nitekim bu dönemde Sovyet Tarih ilmi, Sovyetler Birliği içinde yer alan bazı cumhuriyetlerin “meyletin” (gönüllü) girdiğini ilmi bakımdan temellendirmeye çalışılan bir zaman dilimi olarak açıklamaktadır (Yazlıyev 1992: 9). Bu konuyu A. İlyasov, “Türkmen ilinin Orsyetin tabınlığına düşmeği ve onun hasiyeti babatda” (Türkmen ilinin Rusya’ya tabi olması ve onun niteliği hakkında) adlı bildirisinde şöyle açıklamaktadır:

“Ta 1983 yılına kadar tarihi edebiyatta ikrar edilen yegâne tarif vardı. O “Türkmenistan Rusya devletine biriktirildi” diye ifade edilen görüşten ortaya çıkıyordu. O zamanda TKP MK’nin “Türkmenistan SSR’nin ve TKP’nin kurulmasının 60 yılı ve Türkmenistan’ın Rusya’nın birleşimine gönüllü girmesinin 100 yılı hakkında” kararın ilan edilmesi, böyle belirlemenin ilerletilmesine yol açtı. Böylece “biriktirildi” (katılma) diye ifade edilen temel kavram “meyletin girdi” (gönüllü girdi) şeklinde düşünce ile değiştirildi” (İlyasov 1992: 5).

Türkmen tarihinde, Rusya İmparatorluğu’nun Türkmen topraklarını işgalinin, “basıp alma” ile ifade edildiği dönemden “gönüllü girme” şeklinde kabul edilmeye başlandığı geçiş sürecinin nedenini, “Çarlık Rusya’sının Türkmenistan’ı işgal etmesi: Sebepleri ve Neticeler” adlı bildiri kitabında, “Türkmenlerin Orsyetin düzüümüne meyletin girmek ontseptsiyası dogrusynda” isimli yazısında N. Rahimov şöyle diyerek açıklamaktadır: “Tarih ilminin devamlı ağalık eden ideolojinin hizmetkârı olduğu bilinen bir şey” (Rahimov 1992: 13).

Bununla birlikte N. Rahimov, Türkmen tarihinde Türkmenistan’ın Rusya İmparatorluğu’na katılma veya “gönüllü” olarak girme üzere kaleme alınan tarih yazıcılığının nedenlerini ise şöyle özetlemektedir: “Onun sebepleri- ilk olarak önceki Sovyet Birliği’nin merkezinin Çarlık Rusya’nın tarihi aklamaya yönlendirilen koruyuculuk siyasetidir. İkincinden, o siyaseti silah edinen tarihi ilmimizin komünistlik partili olmasıdır. Üçüncüden, - o siyaseti Cumhuriyetimizde hayata geçiren kendi tarih ilmimizin “elitini”, vazifeli insanların bulduğu şeyi idi. Ancak çoğunluk o düşüncenin ortaya atıldığı günden itibaren desteklemedi” (Rahimov 1992: 15). Kısacası yazar, Türkmen tarih ilminin ve tarih yazıcılığının dönemin ideolojisinin kurbanı olduğunu belirtmektedir.

Sonuç

Rusya İmparatorluğu’nun Türkmen topraklarını işgal etmesiyle ilgili yazıların, Sovyetler Birliği döneminde Türkmen tarihi ilminde ayrı bir yeri vardır. Rus yazar Grodekov’un “Türkmenistan’da Savaş” adlı eserinden hareketle de Türkmen topraklarının işgal edildiğini, kendilerinin kabul ettiğini söylemek mümkündür. Bu anlayış, 1930 yılına kadar Türkmen yazarlar tarafından da değişik mecralarda ifade edilmiştir. Bu kabulden, Türkmen tarih ilminin “katılma” ve “gönüllü olarak katılması” düşüncesine gelme süreci de çok önemlidir. Sovyetler Birliği döneminde tarih yazımında, Stalin’in “Sovyetler Birliği Komünist Partisi (Bolşevik) Tarihi –Kısa Ders” kitabının etkisi olduğu bir gerçektir. Bu bağlamda Sovyetler Birliği döneminde Türkmen tarihi yazıcılığı değerlendirildiğinde ve 1959 yılında Taşkent ve 1962 tarihinde Moskova ilmi toplantılarıyla alt yapı

kazandırıldığı dikkate alındığında, Türkmenistan’ın Rusya’ya katılması, XX. yüzyıl Türkmen Tarihinde önemli bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. Türkmenistan’ın Rusya’ya gönüllü olarak girmesinin ise tarihin ideolojik yaklaşımlarla okunmasının sonucu olduğu görülmektedir. Zaten “Gönüllü girme” düşüncesini ortaya atan kitabın yazarlarının daha sonra kendi aralarındaki tartışmaları da bunun birer göstergesidir. Bunlarla birlikte Sovyetler Birliği felsefi diyalektik materyalizm olduğuna göre her şey zıddıyla ve onu ortadan kaldırmakla var olabilir. Rusya İmparatorluğu’nun Türkistan’ın işgali olarak açıklayan bilim adamlarının da etkisi olduğu bir gerçektir. Nitekim bu konuda Baymirza Hayit’in ismini anmak yeterli olacaktır (Aşirov 2017).

Türkmen tarihi yazıcılığında, Rusya İmparatorluğu’nun işgali ile başlayan sürecin ayrı bir düzlemde değerlendirildiğini görmek mümkündür. Türkmenistan’ın Rusya’ya katılması konusu ile ilgili tartışmaların ve değerlendirilmelerin de “basıp alma” (işgal), “biriktirme” (katılma) ve “meyletin girme” (gönüllü katılma) olmak üzere üç ayrı esasta incelemenin gerekli olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca Türkmenistan’ın Rusya’ya katılması da Türkmen tarih bilinciyle gerçekleşmediği de bir gerçektir.

Türkmenistan’ın Rusya’ya katılması konusu irdelendiğinde, Rusya İmparatorluğu’nun Türkmen topraklarını işgal etmesi değil de Türkmenlerin düşmana karşı savaş ve mücadelesi bağlamında ele alınmıştır. Türkmenler Gökdepe savaşı örneğinde olduğu gibi, düşmanla günlerce savaşırlar. Ancak bu imkânı olmayan hanlar (yöneticiler), kaleyi teslim etmek zorunda kalmışlardır. İşte Sovyetler Birliği döneminde Türkmenlerin Rusya İmparatorluğu’na katılmasının ortaya çıkmasının asıl nedenlerinden biri de budur. Bu da Sovyet Türkmenistan’da tarih yazıcılığında, Rusya İmparatorluğu’nun Türkmen topraklarını işgali bağlamında değil de, onların Türkmenler ile yaptığı savaşlar bağlamında ele aldıkları ortaya çıkmaktadır. Tikel olaylar genel bir şekilde okunarak Türkmen halkının tümüne mal edildiği söylenebilir. Türkmenler, Rusya İmparatorluğu’nun Türkmen topraklarına ayak basmasını, 1930 öncesinde işgal anlamına gelen “basıp alma” olarak ifade ederken, sonrasında ise bu konuda kaleme alınan yazılarda “katılma” ve “gönüllü olarak girme” şeklinde yer almıştır. Bu durumun, bir düşünce değişiminin tezahürü olmayıp, tam aksine ideolojik bağlamda bir tarih okumanın sonucu olduğu görülebilir.

KAYNAKÇA

- Aliyev, A, ve K. Böriyev. *Rusça– Türkmençe Sözlük*. Aşkabat: Türkmen Devlet Neşir, 1929.
- Amantiyev, O. A. “İstoriografiya prisoyedineniya Turkmenistana”. *Patışa Orsyetinin Türkmenistanı Basıp Almaklığı: Sebapleri ve Neticeleri. Ilmı konferentsiyadaki dokladların gısğaça mazmunı*. (Ed. Ç. Yazlıyev). Aşkabat: Ilham, 1992.
- Annanepesov, M. “Tarihı geçmişi dikeldip...” *Türkmenistan agitatorı*. 15 (1989): 21-24.
- Annanepesov, M. *XVIII–XIX asırlarda Rus–Türkmen Aragatnaşığının Berke-megi*. Aşkabat. 1981.
- Aşirov, T. “Sovyet İhtilali Üzerine Çalışmalar: Garaş Han Oğlu Yomudskiy Örneği”. *100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2017.
- Aşirov, T. “Sovyet Türkmenistan’da Eleştirilerin Odağındaki Tarihçi Baymirza Hayit”. *Doğumunun 100. Yılında Baymirza Hayit ve Günümüzde Türkis-tan Tarihi Araştırmaları*, İstanbul: TDBB, 2017.
- Aşirov, T. “Türkmenlerde tarih bilinci ve tarih yazıcılığının serüveni”. *I. Ulus-lararası Türklerde Tarih Bilinci ve Tarih Yazıcılığı* 23-25 Ekim 2014. Zongul-dak: BEÜ, (2015): 15-23.
- Devletov, J, ve A. Ilyasov. *Türkmenistan’ın Rusya Birleşmeği*. Aşkabat: 1972.
- Garriyev, A. *Türkmen ve Rus halkının dostlugunun tarihi kökleri*. 1950.
- Garriyev, A. *Türkmenistanın Rusyaya birikmegi ve onun progresiv ahemmi-yeti*. Aşkabat: 1956.
- Ilyasov, A. “Meyletin girdi mi ya da biriktirildi mi?” *Türkmenistan Kommu-nisti*, 8 (1989): 44-50.
- Ilyasov, A. “Türkmen ilinin Orsyetin tabınlığına düşmeği ve onun hasiyeti babatda” (Türkmen ilinin Rusya’ya tabi olması ve onun niteliği hakkında) *Patışa Orsyetinin Türkmenistanı Basıp Almaklığı: Sebapleri ve Neticeleri. Il-mı konferentsiyadaki dokladların gısğaça mazmunı*. (Ed. Ç. Yazlıyev). Aşka-bat: Ilham, 1992.
- Karpov, G. *1916 Tarihinde Türkmenlerin Ayaklanması*. (Çev. T. Aşirov). *Jo-urnal of History School*, 8 (2015): 809–826.
- Kratkiy Russsko- Turkmenskiy Slovar*. Aşkabat: Ilım Neşiryatı. 1968.
- Rahımov, N. “Türkmenlerin Orsyetin düzüümüne meyletin girmek kontsept-siyası dogrusynda”, *Patışa Orsyetinin Türkmenistanı Basıp Almaklığı: Se-*

- bapleri ve Neticeleri. Ilmı konferentsiyadaki dokladların gısğaça mazmunı.* (Ed. Ç. Yazlyev). Aşgabat: Ilham, 1992.
- Recepov, A. “Tarihi hakikat doğru beyan edilmelidir”. *Türkmenistan Komunisti*, (1990): 60-61.
- Recepov, A. “Tarihi hakikat doğru beyan edilse yağşı”. *Siyasy Söhbetdeşlik*, (1990): 7-10.
- Roslyakov, A. A. *Türkmenistan’ın Tarihinin Kısaca Oçerki (Rusya’ya birikmezden önce)*. Aşgabat: 1956.
- Roslyakov, A. A. “Türkmenistan’ın Rusya’ya Katılması Konusu”. Çev. T. Aşirov. *Sanal Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 2 (2017): 29-36.
- Sahatmuradov, A. “Turkmenistan - koloniya Rossiyskoy imperii”. *Patışa Orsyetinin Türkmenistanı Basıp Almaklığı: Sebapleri ve Neticeleri. Ilmı konferentsiyadaki dokladların gısğaça mazmunı.* (Ed. Ç. Yazlyev). Aşgabat: Ilham, 1992.
- Türkmen Diliniň Sözlügi*. Aşgabat: Türkmenistan SSR Ilımlar Akademiyasınıň Neşiriyatı, 1962.
- Yazlyev, Ç. “Patışa Orsyetinin Türkmenistan’ı basıp almaklığı: meselanin goyluşı ve çözlüşı” *Patışa Orsyetinin Türkmenistanı Basıp Almaklığı: Sebapleri ve Neticeleri. Ilmı konferentsiyadaki dokladların gısğaça mazmunı.* (Ed. Ç. Yazlyev). Aşgabat: Ilham, 1992.
- Annanepesov M. A. “Prisoyedineniye Turkmenistana k Rossii: pravda istorii”. *Voprosy istorii* 11 (1989): 70-86.
- Bratstvo naveki (K 100-letiyu dobrovol. vhozhdeniya Turkmenistana v sostav Rossii)* (red. M. G. Gapurov, A. A. Roslyakov, M. Annanepesov). Aşgabat: Ilım, 1983.
- Davletov D., ve A. İlyasov. *Prisoyedineniye Turkmenii k Rossii*. Aşgabat: 1972.
- İstorii Vsesoyuznoy kommunističeskoy partii (bolşevikov): *Kratkogo kursa, pod redaktsiyey komissii TSK VKP(b)*. Moskva: 1938.
- İstoriya Turkmenskoy SSR, t. 1—2, Aşgabat: 1957.
- Karriyev A. I., ve A. A. Roslyakov. *Kratkiy oçerk istorii Turkmenistana (Ot prisoyedineniya k Rossii do Velikoy Oktyabrskoy sotsialističeskoy revolyutsii)*. Aşgabat: 1956.
- Prisoyedineniye Turkmenii k Rossii (Sbornik Arhivnykh Dokumentov)*. (Red. A. İlyasova), Aşgabat: 1960.
- Roslyakov A.A. *Kratkiy oçerk istorii Turkmenistana (Do prisoyedineniya k Rossii)*. Aşgabat: 1956.

- 📖 *Rossiya i Turkmeniya v XIX v. K vhojdeniyu Turkmenii v sostav Rossii. Sborniki arhivnykh dokumentov* Sb. arhivnykh dok. Aşgabat: 1946.
- 📖 *Russko- turkmenskiye otnoşeniya v XVIII-XIX vv. Sb. Arhivnyy dok.* Aşgabat: 1963.
- 📖 *Turkmenistan SSR-nin Tarihı, I –Tom, Birinci Kitap,* Aşgabat: 1959. İkinci Kitap, Aşgabat: 1960.